

UTÓSZÓ

„Krúdy Gyula életműve a regényesség enciklopédiája” – vélekedett egykor megemlékezésében Hevesi András, majd azt is hozzátette, hogy az író csak olyan emberek és tárgyak iránt tudott érdeklődni, amelyek körül a múlt kísértetei rajzanak.

Irodalmi közhellyé vált az is, hogy a Krúdy-hősök világát a düledező nemesi kúriák magányos lakói, a kiskocsmák különönc figurái, a boldogtalan szerelmesek, koplaló újságírók, züllött kalandorok, bujdosó betyárok alkotják.

Bonyolult labirintus hálózza be ezt a különös ködlepte birodalmat, amelynek zsongtató csöndjét csak néha háborítja a vörös postakocsi kerekeinek zörgése vagy a kísérteties téli éjszakák süvöltő szele.

A múlt álomvilágának egyéni hangú idézése Krúdyt a magyar irodalom társtalan, sajátos mesterévé avatja. A XX. század magyar regényirodalmának kiemelkedő jelentőségű megújítója. Szebb és tisztább élet után érzett vágyakozását, küzdelmes élete elviselhetetlenségének fájdalját sűrítette képzeletének színes világába, miközben remekművek lapjait népesítette be halhatatlan hőseivel. Tökéletesen ismerte a hétköznapok ezernyi színárnyalatát, és a legszürkébb képekbe is csodákat álmodott.

Számos írásában, különösen a világháború második felé-

ben publikált karcolataiban felemelte tiltakozó szavát a kapitalista háború szörnyűségei ellen. A forradalmak kisugárzásában nagyszerű küzdelmet vívott a társadalmi igazságok megvalósításáért; ekkori kiállása életének későbbi szakaszában is erkölcsi tőkét jelentett, mindvégig gyümölcsözően hatott alkotó munkásságában.

Írói portréja nem lenne teljes, ha nem méltatnánk történelmi művei jelentőségét.

Kétségtelen, hogy nem ebben a műfajban alkotta a legkiemelkedőbbet, mégis fokozott figyelmet érdemelnek ezek az írásai, már csak azért is, mert teljes írói pályáját végigkísérik.

Történelmi műveiben szükségszerűen elhalványodnak a romantikus elemek; a régi udvarházak, a nyíri csárdák és a biedermeier szalonok idilli világa a realitásoknak adja át helyét. Krúdy színpadáról eltűnnek a bohém csodabogarak, a rajongó poéták, a kopott csavargók, levetik anakronisztikus jelmezeiket, és a história hősei lépnek elénk, hogy rég múlt idők valóságát idézzék.

Krúdy történelmi alkotásainak folyamatossága talán csak 1910 és 1919 között szakad meg, de ezen a korszakon is átívelődik gazdag publicisztikai munkásságának hídja, melynek tartópilléreit az időszak sorsdöntő eseményeiről írt cikkek alkotják.

Az első világháborút követő forradalmi korszak után Krúdy is az ellenforradalmi rendszer hajszájának áldozata, éppúgy, mint Móricz Zsigmond és sokan mások. A kurzus-sajtó pergőtüzében végül is kompromisszumra kényszerül.

Legfájdalmasabban a szerkesztők és kiadók bojkottja érintette, akik nem vállalkoztak művei kiadására. Jóval kevesebb műve jelent meg, mint korábban. A világgazdasági

válság is rontott helyzetén. Egzisztenciálisan katasztrofális csapások érték.

1926-ban egészségi állapota is megromlott, és a Liget szanatóriumban eltöltött időszakban kezdte meg legjelentékenyebb történelmi regényeinek írását.

Bálint György összehasonlította a történetíró Krúdyt Dickensszel s találóan jegyezte meg, hogy „míg Dickens két rész realizmus, egy rész fantázia, addig Krúdy ennek fordítottja...”

Krúdy történelmi írásaiban is alkalmazta a romanticizmus ecsetkezelését, de alakjai itt nem rendkívüliek, nem eszményítettek, hanem emberi arcukkal tekintenek az olvasóra, és különösen az epizód szereplők meglepően hűen érzékelte-
tik koruk hangulatát.

Kétségtelen, hogy Krúdy, mielőtt kezébe vette a tollat, alaposan tanulmányozta a történelmi dokumentumokat. Feltéhetően sokat forgatta Szerémi, Istvánffy, Horváth Mihály, Szalay László és mások munkáit. Tudomásunk van róla – ő maga említi egy viszonylag korai újságcikkében –, hogy forgatta Marx műveit is. Nem torzítja a történelem tényeit, adatokra épít. A látomások és hangulatok leírását legfeljebb a sokszínű valóság teljesebb ábrázolásáért alkalmazza. Szárnyaló fantáziáját inkább az események, a kézzelfogható tények megjelenítésében érvényesíti.

A rajongó krónikássá válik: szereplői már nem az emlékekben és álmokban derengő figurák, hanem hús-vér emberek, akik egykor valóban léteztek, szerettek és alkottak.

Külön érdekessége Krúdy élete utolsó szakaszának, hogy a történelmi írások gazdag áradásának korában sem szűnt meg szürrealista útkeresése. Kora lélektani vizsgálódásait a háború befejezése után több különös értékű művében

is kifejezte. 1922-ben a *Hét bagoly*, majd nyolc évvel később a *Boldogult úrfikoromban* című regényeiben varázsködben kel életre a közelmúlt, a mélabús vágy az eltűnt élmények után, az elsóvárgás a jelenből, siratása a tovaszállt ifjúságnak.

Furcsa párhuzam alakult ki ilyenképpen: egyfelől a történelmi művek valóságghú sorozata, másfelől ennek ellentéte, a szürrealisztikus – elsősorban a *Hét bagoly* és a *Boldogult úrfikoromban* című regényekben megnyilvánuló – ábrázolásmód.

Ez az ellentmondás kitűnően jellemzi Krúdy egyéniségét: a nagy álmodozó, aki romantikus stílusfordulataival kápráztatja el az olvasót, egyúttal a XX. század magyar prózairodalmának egyik leghódítóbb megújítója.

A biedermeier ábrándvilág múltba merengő megteremtője a történelmi alkotások hosszú sorában több énu egyéniségét tárja fel.

Kötetünk ezekből a történelmi írásokból válogatott műveket mutat be az olvasónak. A válogatás két legjelentősebb kisregénye *A templárius* és *Az Első Habsburg*.

Mindkettő Krúdy életének utolsó szakaszában született. Ezekbèn a művekben hasonló hangot üt meg, mint a magyar jakobinusokról 1910-ben írt *A mécses elalszik* című regényében.

A templárius című regény első ízben a Világ című lap 1925-ös évfolyamában jelent meg hat folytatásban. Utána a napilap riportot közölt a következő címmel: *Megtalálták a Templárius-rend kolostorát és templomát a Margitszigeten. (Krúdy Gyula magyarázza az ásatások eredményeit.)*

Krúdy ebben az időben a Margitszigeten lakott; nyilvánvaló, hogy *A templárius* megírása előtt alaposan tanulmányozta a történelmi dokumentumokat és tárgyi emlékeket,

ha vállalkozott a templárius kolostor feltárásával kapcsolatos eredmények ismertetésére.

Az *Első Habsburg* című regény első ízben a Pesti Napló 1930-as évfolyamában jelent meg. Könyv alakban még 1930-ban a Franklin Társulat adta ki Király-regények sorozatában.

Ezt a regényt ugyancsak a Franklin Társulat az 1926-ban megjelent *Mobács* és az 1929-ben publikált *Festett király* című művekkel együtt *Három király* címmel Nagy Magyar Elbeszélők című sorozatában újból kiadta. Ez volt a három regény második, trilógia formájában első kiadása. A trilógia 1958-ban jelent meg ismét.

A három regény külön-külön is kerek egész. A *Mobács* című első rész első kiadása még nem is utalt folytatásra. Valószínű, hogy Krúdyban is csak később ötlött fel a második és harmadik rész megírásának gondolata.

Krúdynak ezek a történelmi regényei méltó helyet foglalnak el a műfaj legkiválóbb alkotásainak sorában. Voltak, akik a trilógiát Móricz Zsigmond hatalmas történelmi körképének, az *Erdélynek* párjaként tartották nyilván.

Az *Első Habsburg* hősei – hasonlóan a trilógia többi regényéhez – nem mindenben egyeznek a történelemből ismert alakokkal, de tökéletesen megrajzolt figurák. A szereplők nem egysíkúak – ez a jelző talán csak némileg a névleges főhősre, Ferdinándra illik rá –, hanem árnyaltan ábrázolt emberek, akik cselekedeteik során hűen idézik koruk minden válságát.

A regény igazi főhőse Mária, aki következetesen képviseli mindvégig a dinasztia családi érdekeit. Krúdy – bár rokonszenvesebbé formálja az özvegy királyné alakját, mint amilyen a valóságban volt – jól érzékelteti gőgjét, a magyarok

íránt érzett megvetését, és mesterien sugalmazza, hogy voltaképpen Ferdinánd uralmával kezdődött el Magyarország Habsburg-gyarmatosításának korszaka.

Krúdy sok olyan igazság és történelmi összefüggés felismeréséről tett tanúbizonyságot, amely sokak számára rejtve maradt.

A regény Krúdy korához is szól: a Zápolya által képviselt feudális osztály önzésében magukra ismerhettek az osztálykiváltságaik megvédéséért körömszakadtáig küzdő új Zápolyák. Igaz, hogy általában nem a történelmi analógiák segítségével kívánt választ adni a jelenkor kérdéseire vagy irányt mutatni a jövő felé, a regény összhatásában ezt a nem tudatosan kitűzött feladatot is teljesíti.

A mű cselekménye talán nem olyan dúsan áradó, mint általában a romantikus történelmi regényeké, de ezért a hiányért bőven kárpótolják az olvasót a művészi tökéletességgel kimunkált részletek, a remekül megrajzolt szereplők, a pompás epizódok.

Az író tekintete mélyen hatolt a történelmi tények sűrű rengetegének tisztásai felé, igyekezett visszaidézni a tűnt korok hangulatát, és képzeletével pótolta a forrásművek hiányosságait.

Nem csupán a történelmi események földérintését tűzte ki célul: korszellemet kívánt idézni, az események rejtett, az emberi lélekben és a társadalmi viszonyokban gyökerező mozgóerőit kutatta.

A művet végeredményben a két világháború közötti kor rendkívül jelentős történelmi regényének tekinthetjük.

Kötetünk két kiemelkedő fontosságú műve köré csoportosulnak azok a kisebb elbeszélések, kisregények, amelyek

a magyar történelem egy-egy epizódját, Mátyás király, Zsigmond, Rákóczi, a 48-as idők eseményeit keltik életre.

A befejező rész publicisztikai írásai az első világháború korának, az 1918–19-es forradalmak időszakának eseményeit idézik, és Krúdy lelkes állásfoglalását a születő új világ mellett.

Több cikke az ellenforradalmi kor feszültségeit és súlyosbodó válságát mutatja be.

Az 1975-ben megjelent *Rákóczi barangja* című elbeszélés-gyűjtemény után a Móra Könyvkiadó most bocsátja közre a második olyan kötetet, amely a történelem világába kalauzolja az ifjú olvasókat. Reméljük, hogy ezeknek az írásoknak az ismeretében közelebb kerülnek Krúdy Gyula megértéséhez, még inkább értékelik és élvezik gazdag művészetét.

1977. február 8.

Udvarhelyi Dénes